

Militære aspekter af den britiske besættelse af Færøerne 1940-45

Af Nils Arne Sørensen

Kort efter Tysklands besættelse af Danmark den 9. april 1940 besluttede Storbritannien at besætte Færøerne. I forlængelse af en tidligere artikel om »Storbritannien og Det færøske Styre 1940-45« (Historie 1998, 2) undersøger lektor, lic.phil. Nils Arne Sørensen i det følgende de militære overvejelser fra britisk side i forbindelse med besættelsen. På grundlag af officielt britisk materiale, især fra Krigsministeriets og Flådeminiesteriets arkiver, påvises det, at set fra såvel luftvåbnets som flådens synspunkt var øernes militære betydning beskeden. Derfor fik den britiske militære tilstedeværelse på øerne form af en mild fredsbesættelse.

Da spørgsmålet om en eventuel besættelse af Færøerne blev rejst på mødet i det britiske krigskabinet 9. april 1940 kl. 12, blev der fremlagt to argumenter for at besætte øerne.¹ Den britiske besættelse skulle forhindre en tysk besættelse, men samtidig sikre muligheden for »to establish such Naval and Air facilities as we might require«.² At en besættelse kunne blive en mulighed, hvis Tyskland besatte Danmark, havde man forudset i Flådeminiesteriet, hvor man i efteråret 1939 udarbejdede et memorandum om Islands og Færøernes potentialer i militær sammenhæng. For Færøernes vedkommende var det havnefaciliteter, som man koncentrerede sig om. Om øernes potentiale som flådebase hed det:

»A fleet based in the Faroes would be ideally situated for control of our Northern Approaches, with particular reference to the interception of raiders breaking out, and well placed to cover the Northern Control. It would not, however, provide such a good cover to the Scandinavian Convoy as a fleet operating out of Scapa but is equally well placed for this purpose as at the Forth and much better than at the Clyde.«

1. Artiklen bygger på det officielle britiske materiale, der opbevares på Public Record Office (PRO) i Kew. Der er især anvendt materiale fra Krigsministeriet (WO) og Flådeminiesteriet (ADM), suppleret med materiale fra Udenrigsministeriet (FO) og Krigskabinetet (CAB). For den politiske side af den britiske besættelse henviser jeg generelt til min artikel »Storbritannien og Det færøske Styre 1940-45«, *Historie* 1998, 2, s. 193-221.

2. PRO, CAB 65/6. War Cabinet 86(40), Tuesd. 9 April, 12 noon., s. 262f.

Det var altså som alternativ eller støtte til basen i Scapa på Orkneyøerne, at flådens analytikere fandt Færøerne interessante. Memorandumet konkluderede, at »we should have plans prepared for the immediate establishment of a base at Kongshavn.« Til gengæld afvistes øernes potentiale som luftbase; dertil var de for bjergrige.³

Dette memorandum blev kritiseret af lederen af navigationskontoret, der påpegede, at de anvendte kort var i for stor målestok til, at man kunne afgøre, om Kongshavn var anvendelig for andet end mindre skibe. Trods denne indvending blev planer om at sende et »reconnaissance party« til øerne opgivet, og memorandumets forslag blev stående og gentaget af C.S. Daniel fra Plan Division 26. marts 1940.⁴

Det var på basis af dette beskedne analysearbejde, at Flådeministeriet udarbejdede planerne for besættelsen. Af ordren til lederen af den britiske landgangsstyrke, oberstløjtnant T.B.W. Sandall, fremgik det, at besættelsen først og fremmest var præventiv. Han skulle hindre en tysk landgang i Kongshavn og beskytte telegraf- og radiostationen i Thorshavn. Samtidig fastholdt Daniel fra Plan Division 13. april, at det var hensigten at udvikle Færøerne til »an alternative base for the Home Fleet«. ⁵ Imidlertid modsatte Home Fleets *Comander-in-Chief* sig denne plan. I et brev til flådeministeren påpegedes det, at afstanden fra Færøerne til Bergen var så kort, at »The use of Skaale Fjord as an alternative anchorage and fuelling base by important units of this fleet would therefore necessitate A.A. [dvs. anti-air] defences on a scale which, from experience at Scapa, I feel it would be impracticable to contemplate and which could only be met at the expense of other important requirements. There is not in my view any over-riding strategical requirement for such a base in the Faroes.«

I stedet skulle øerne bruges som forsyningshavn for skibe i lokal patruljetjeneste og i eskortetjeneste samt som base for anti-ubåds enheder, hvis sådanne begyndte at operere i farvandene omkring øerne.

Set med flådeledelsens øjne var øernes militære betydning altså beskednen. Det blev denne opfattelse og ikke Daniels, der blev lagt til grund for

3. PRO, ADM 1/10739. Faroe Islands and Iceland. Occupation of. Memorandumet er dateret 2.11.1939.

4. PRO, ADM 1/10739. Faroe Islands and Iceland. Occupation of. Notat om Island, hvor det blandt andet hedder, at i tilfælde af tysk angreb på Danmark, »I think we should take immediate steps to secure them [dvs. de islandske havne] for our use. ... The above remarks apply with equal force to the use of the Faroe Islands harbours.«

5. PRO, ADM 202/432. Operation Valentine (Force Sandall) (Faroes). Daniels formulering findes i et brev til Deputy Chief Naval Staff, 13.4.1940.

ON BEHALF OF THE OFFICERS AND MEN OF THE BRITISH FORCE which has arrived in the Faroe Islands to ensure the safety, liberty and sovereignty of the population, I wish to express my most sincere thanks for all the help and co-operation which have been given to us.

In particular I wish to thank His Excellency the Governor, Mr. Consul Lützen and the Chief of Police for all the most excellent arrangements which have been made since our arrival for our well-being.

T. B. W. Sandall

Lieut.-Colonel. Royal Marines.

15.-4.-1940

Oversættelse.

Som Talsmand for de Officerer og Menige af den britiske Styrke, der er ankommet til Færøerne for at beskytte Befolkningens Sikkerhed, Frihed og Suverænitet, ønsker jeg at udtale min mest oprigtige Taknemlighed for al den Hjælp og Medvirken, der er blevet os ydet.

Særlig ønsker jeg at takke Amtmanden over Færøerne, Hr. Consul Lützen og Politimesteren for de fortrinlige Arrangementer, der efter vor Ankomst er truffet til Gavn for os.

T. B. W. Sandall

Lieut.-Colonel. Royal Marines.

15.-4.-1940.

Den britiske besættelsesmagt følte sig godt modtaget på Færøerne. I denne proklamation fra 15. april 1940 udtaler lederen af den britiske landgangsstyrke, oberstløjtnant T.B.W. Sandall sin oprigtige taknemlighed for al den hjælp og medvirken, der er blevet ydet briterne. (Efter Niels Juel Arge: Stríðsárini 1940-45, V, Tórshavn 1989, s. 13).

den fastsatte politik, hvilket blev bekræftet i et brev til Home Fleets øverstkommanderende 3. juni 1940.⁶ Det fremgår også, af de ordrer, som i slutningen af april 1940, da besættelsen var veletableret og de første marinesoldater blevet afløst af en permanent styrke, blev givet til såvel hærens som flådens øverstkommanderende på øerne. Her er det igen besættelsens præventive mål, der er i fokus, idet de militære opgaver opgøres til følgende tre: For det første at forhindre besættelse af steder, som anses for at være »vital to the Royal Navy«. For det andet at forhindre etablering af tyske »submarine, seaplane or M.T.B. [dvs. motortorpedobåde] bases on the islands«, og for det tredje »to protect the cable and W/T [dvs. radio og telegraf] station of Thorshavn.«⁷

Hermed var besættelsens militære formål fastlagt på et ganske lavt niveau. Billedet ændredes en smule, da det efter månedlange diskussioner i oktober 1941 blev besluttet at bygge en luftbase på øerne. Formålet med basen var at give luftstøtte til skibsfarten, herunder fiskerifartøjer, deltage i jagten på ubåde, foretage rekognoscering og udgøre et støttestop i transporten af fly fra USA til Skotland. Konstruktionen blev indledt på Vagar i foråret 1942,⁸ og herefter indgik forsvaret af den som besættelsesstyrkernes fjerde militære opgave, indtil flybasen blev rømmet i april 1944.

Denne rømning fandt sted stort set samtidig med, at man reviderede vurderingen af de potentielle militære trusler mod Færøerne. I januar 1944 godkendte *Chief of Staff* en ny forsvarsplan, som var baseret på en analyse, der konkluderede, at risikoen for angreb fra søsiden var uhyre beskeden, fra luften omtrent »NIL« og fra lands ikke-eksisterende. Konsekvensen var en drastisk nedskæring af troppetallet fra o. 3.000 til o. 950 – en styrke, der omkring 1. januar 1945 blev yderligere reduceret til 450 mand.⁹

Enhver forestilling om Færøernes militære betydning var således reelt forsvundet senest i begyndelsen af 1944. Ser man på de erklærede militære mål, er det indlysende, at besættelsen var en succes. En tysk besættelse af øerne fandt ikke sted. Om den overhovedet var planlagt, er aldrig

6. PRO, ADM 1/10739, cit. P.D.08586/1940, 17.4.1940, Home Fleet Bases Defences of Skaale Fjord.

7. PRO, WO 106/3020: Directives of Command. Instructions for Lieut.-Colonel How, I. Leslie-Melville, T.D., Officer Commanding Troops, Faroe Islands, 25.4.1940. I dette læg findes også instruktionerne til den øverste flådeofficer, Cpt. W.R.D. Crowther, dateret 27.4.1940, samt til Leslie-Melwilles og Crowthers efterfølgere.

8. PRO, WO 106/3021. Faroes. Construction of Airdrome. 8th Oct. 1941 to 13th Sept. 1944.

9. PRO, WO 106/3020: Directives of Commands og WO 106/3029: Relief of Troops. 6th June 1941 – 5th Oct. 1945.

blevet undersøgt, men det kan forekomme tvivlsomt, al den stund at den britiske besættelsesmagt ud fra en militær vurdering var alt andet end skræmmende: Frem til 25. maj 1940 bestod den af blot 200 marinesoldater. Styrken havde dog klart nok symbolsk værdi, og det kan være forklaringen på, at den tyske militære interesse for øerne – udtrykt i form af militære operationer – var særdeles beskedent.

Den militære besættelse havde imidlertid en anden vigtig dimension. Der tænkes her på forholdet til såvel de danske myndigheder som til den lokale befolkning. Også her blev linjen lagt fra første færd. I ordrene til de ansvarshavende officerer fra hær og flåde betonedes det, at selv om besættelsen var blevet accepteret af de lokale myndigheder, så var »the status of the Faroe Islands, being that of a foreign country, ... in no way affected«, og videre understregedes det: »You should accordingly do your utmost to cultivate friendly relations with the local authorities and the community, and you should refrain from any interference whatsoever with the internal administration of the Islands. You should impress upon all ranks of your force that the willing co-operation of the local authorities depend upon their attitude toward the local inhabitants and an instruction should be given that they should be treated as if they were British subjects.«¹⁰

Det var altså i allerhøjeste grad en mild fredsbesættelse, der blev lagt op til, og denne politik blev fulgt. De militære styrkers officielle forhold til de lokale myndigheder foregik gennem briternes politiske repræsentant på øerne, konsulen, og de militære arkiver er på det nærmeste blottet for spor af problemer på dette felt.¹¹

Det samme gælder forholdet til civilbefolkningen, der igen og igen karakteriseres som »excellent« eller »very good« i både de ansvarshavende officerers officielle *War Diaries* og i deres regelmæssige rapporter hjem til Krigsministeriet, i de mange rapporter fra officerer, der besøgte øerne, og i konsulens meldinger og rapporter til Udenrigsministeriet. Tidligt i besættelsesperioden blev der etableret et tæt forhold mellem de britiske styrker og civilbefolkningen, som kom til udtryk i fælles sportsarrange-

10. PRO, WO 106/3020. Orders for N.O.I.C. [dvs. Naval Officer in Command], Faroe Islands, dateret 27.4.1940.

11. De enkelte undtagelser er en vis utilfredshed med politimesteren Westerby og kritik af forbindelsesofficer Laursen, der skulle sikre et gnidningsløst forhold mellem styrkerne og civilbefolkningen, men hvis pro-danske politiske holdning i stedet var en kilde til irritation. Jf. Report for December 1941, by Cpt. A.G. Fairrie, i WO 106/3023: Faroe Islands: Monthly and General Reports, og Report by Major J.H. Max-Muller, on his visit to the Faroe Islands, September 1942, i WO 106/3024: Reports by officers visiting the Faroe Islands.

menter, i hyppige baller og koncerter, i britisk deltagelse i de færøske Skt. Olafs dags festligheder og i grindedrab. De britiske militære og civile autoriteters vurdering kan illustreres gennem følgende citater:

»Civilian relations are good and although we have no official powers of requisition we generally get what we want, though probably paying a bit more than we ought.« (Brev fra kaptajn A.G. Fairrie på Færøerne til oberstløjtnant A. Conyers-Baker i War Office af 24. april 1941).¹²

»The relationship between the Services and the local population is excellent (perhaps too good).« (Rapport fra kaptajn Jerwood efter besøg på øerne i juli-august 1941).¹³

»The men of the Lovat Scouts [der udgjorde den militære hovedstyrke i perioden maj 1940-juli 1942] had enjoyed a great popularity while they were here, and received a very fine »send-off« from the people of Thors-havn. They mixed extremely well with the population. ... I myself had many contacts with them, of course, and my chief criticism of them was that they lacked enthusiasm for duties not directly connected with their main purpose of defence (e.g. salvage etc). Their officers were somewhat aloof, and the Commanding Officer made little attempt to entertain locally or in other ways »show the flag«. Whatever shortcomings there may have been however from this limited point of view, there can be no doubt that the excellent behaviour of the men themselves, and their friendliness with the local people, will long be remembered in these Islands. The same can be said without reserve of the men of all the other units which have served in these Islands so far, the number of unfortunate incidents having been negligible.« (Rapport fra konsul F.C. Mason om besættelsens forløb indtil august 1942).¹⁴

Selv det på forhånd indlysende problemfelt: forholdet mellem flere tusinde britiske mænd og de færøske kvinder (og i forlængelse heraf: mænd) var ifølge materialet i de britiske arkiver stort set ikke-eksisterende. Som problem i hvert fald, for flere britiske besøgende kommenterede, at der på øerne herskede en anderledes fri seksualmoral, og en major A.A.G. Black rapporterede ligefrem efter et besøg på øerne i efteråret 1943 om, at »indiscriminate love-making is not discouraged by the local

12. Brev fra kaptajn A.G. Fairrie, Officer] C[ommanding] Troops, Faroes, til oberstløjtnant A. Conyers-Baker, War Office, 24.4.1941, i PRO, WO 106/3022: Faroe Islands. Miscellaneous D[emi] Official] Correspondence. 3rd March 1941 to 15th December 1944.

13. I PRO, WO 106/3024. Reports by officers visiting the Faroe Islands.

14. Konsul F.C. Mason: »Faroe Islands. General Report – 1942 (From the British Occupation to August 1942)«, s. 4, I PRO, FO 649/1: General Report.

inhabitants as they consider it improves the stock (owing to the scattered small communities, inbreeding is rife).¹⁵ Historikeren Dr. Gavin Henderson, der i 1943-44 opholdt sig på Færøerne som *Army Education Lecturer*, skød de letlevende færøske kvinder andre motiver i skoene, da han på en pressekonference i januar 1944 udtalte, at »Faroese girls attended soldiers' dances with the idea of securing a husband and saying good-bye to the Faroes. The Army vehicle which took them to the dances was known among the troops as »The Passion Wagon«.¹⁶

At der var en intens omgang mellem besætttere og besatte, fremgår også af andre kilder, men der kan ikke i det britiske materiale eller i publicerede erindringer og fremstillinger findes noget, der stiller spørgsmålstejn ved konsul Masons vurdering af dette område i rapporten fra september 1942. Her taler han om, at tropperne har udvist fremragende opførsel: »This applies not only to matters of general conduct – there have been very few fishts [sic], thefts, etc. – but also to sex-offences which might present a special problem in a country where the local population is so friendly and attractive. In 2 1/2 years of occupation there have been to my knowledge only 3 cases of assault, all vaguely substantiated and believed to have been partly the fault of the victims. There have been some 30 maintenance claims in respect of illegitimate children (which are very

15. I PRO, WO 106/3024.

16. Pressemødet blev blandt andet refereret i *The Scotsman*, 22.1.1944 i artiklen »FAROETITIS. Army Fights Boredom Among Troops«. Ud over passagen om kærlighedslivet kom Henderson også med følgende vittige betragtninger:

»Dr. Henderson said that the enemy there was not the Germans – somebody they could shoot and kill. The enemy was the weather, the continual gales, the rain, the long winter nights, the isolation, the lack of certain amenities, the doubt about leave, the boredom, the irritation and the lack of temper that might result. There was a well-known disease in the Faroes called Faroetitis, it was akin to Orkneyitis and Shetlanditis. It was a species of melancholia which crept in on any active-minded man till he felt that the hills were somehow falling in on top of him. He had heard this disease defined as coming in three stages. In the first stage, the man started talking to himself; in the second, he started talking to the sheeps, and in the third, the sheeps started answering him back.«

Ifølge minutes vedlagt denne og andre artikler om Hendersons færøske oplevelser i Foreign Offices arkiv vakte disse artikler stor vrede på Færøerne. Det er ikke overraskende. Mere overraskende er det i grunden, hvor ensom en stemme dette er. Men det skyldes måske nok, at der var godt styr på, hvad der under krigen blev trykt om situationen på øerne! (Artiklerne findes alle i PRO, FO 371/43072). At kedsomheden var troppernes største fjende, går dog også igen som tema i rapporter og breve fra både de udstationerede og besøgende officerer. Jf. rapporter fra kaptajn Jerwood, jul-aug. 1941 og fra major J.V. Bailey, dec. 1941, i PRO, WO 106/3024, og breve fra kaptajn A.G. Fairrie til War Office 1941-42, i PRO, WO 106/3022.

*Et særligt problem i forbindelse med den britiske besættelse af Færøerne var soldaternes forhold til de lokale kvinder. Dette billede af festligt samvær mellem britiske soldater og færøske kvinder giver mere end en antydning af intimiteten i relationen. (Efter Niels Juul Arge: *Stríðsárini 1940-45, I, Tórshavn 1985, s. 63*).*

common here) and 21 marriages, mostly of a suitable character. ... Venereal disease has been very scarce indeed.«¹⁷

De problemfrie relationer mellem de britiske styrker og befolkningen skal delvist forklares med den erklærede britiske politik om at behandle færingerne, som var de britiske statsborgere. Den efterfulgtes, og indberetningerne om samkvem mellem militære og civile på alle niveauer følger helt det mønster, man vil forvente i en forlægningsby i hjemlandet.

Til dette kommer, at War Office havde valgt sine besættelsestropper med omhu. Når man sendte Lovat Scouts og senere 12th Cameronians til Færøerne, var det primært, fordi der var tale om skotske højlandsregimenter, og man derfor mente, at de let ville kunne tilpasse sig de lokale forhold:

17. Frederic Mason: »*Faroe Islands. General Report – 1942 (From the British Occupation to August 1942)*«, s. 22. I PRO, FO 649/1: General Report.

»It was felt that they are probably less liable to lose morale and are more likely to maintain their interest in occupations approximating closely to their civil life than would any regiment which might be selected merely on account of normal availability«, som oberstløjtnant A.W.H. Conyers Baker fra War Office i maj 1941 skrev til besættelsesstyrkernes øverstkommanderende, kaptajn A.G. Farrie, da denne havde forhørt sig om muligheden for forflyttelse til et mere interessant »theatre of war«. ¹⁸ I et internt notat, dateret 27. august 1941, finder man lignende argumenter mod en eventuel afløsning af Lovat Scouts:

»(a) Highland Background: The men do not miss cinemas and other social amenities as an English regiment would.

(b) They have established cordial relations with the local inhabitants.« ¹⁹

Med andre ord gik de britiske militære myndigheder langt for at sikre, at besættelsen kunne forløbe så problemfrit som muligt.

Afslutningsvis skal det påpeges, at færøske forhold og traditioner naturligvis også spillede ind. Her er det især vigtigt at betone, at øerne allerede før krigen havde veludviklede relationer til Storbritannien og især Skotland gennem fiskeriet. Som noget nyt kom, at briterne givetvis – som påpeget af Henderson – blev set som velstandsudsendinge på de fattige øer. Briterne fik her den rolle, som amerikanerne med stor succes spillede i først Storbritannien fra 1942 og siden i det kontinentale Europa fra sensommeren 1943 og fremefter.

Men de mislyde, som også kom til at præge først briternes og siden mange europæeres forhold til de amerikanske soldater, og som i det britiske folkevid blev sammenfattet i følgende karakteristik: »They are overpaid, oversexed, and over here«, ²⁰ fik intet markant sidestykke i færingernes syn på deres besætttere. Tværtimod inviterede man i 1990 britiske veteraner til øerne for at fejre 50-året for *besættelsen*. Det turde være ganske enestående.

18. Brev fra oberstløjtnant A.W.H. Conyers Baker, War Office, til kaptajn A.G. Farrie, dateret 4.5.1941, PRO, WO 106/3022.

19. Notatet findes i PRO, WO 106/3024.

20. Den »amerikanske besættelse af Storbritannien« 1942-45 er indgående og veloplagt behandlet i David Reynolds: *Rich Relations. The American Occupation of Britain 1942-45*, London 1995.

*Summary**Nils Arne Sørensen: Military Aspects of the British Occupation of the Faroe Islands 1940-45*

Shortly after the German occupation of Denmark on 9th April, 1940, Great Britain decided to occupy the Faroe Islands, which formed part of the Danish monarchy. The occupation was first and foremost a preventive measure, the purpose of which was to forestall a German occupation of the islands. The present article reviews the military considerations in Britain in connection with the occupation. It is shown that from both an air force and from a naval point of view, the military importance of the islands was modest. In reality, the British military presence on the islands took the form of a lenient and pacific occupation. An intimate liaison existed with the civil authorities, and relations with the island population were good. It was the avowed British policy to treat the Faroese as if they were British citizens, and this policy was in fact implemented. Attention is drawn to the fact, that already before the war, the Faroe Islands had well-developed relations to Britain and in particular to Scotland through the fisheries.

(Translated by Sheila & Jørgen Peder Clausager)